

Η ευρετηρίαση περιοδικών στο ψηφιακό περιβάλλον

Η περίπτωση του *Μπουκέτου* και της *Υδρίας*

Το έργο της ψηφιοποίησης και διάθεσης μέσω του Διαδικτύου περιοδικών του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα από τη Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Πατρών ξεκίνησε το 2004 με τη συλλογή «Κοσμόπολις». Η επιτυχία του εγχειρήματος οδήγησε στη δημιουργία δύο επιπλέον συλλογών, «Πλειάς» και «Δανηλίζ», οι οποίες περιέλαβαν νέους τίτλους περιοδικών που εκδόθηκαν στην Ελλάδα και σε περιοχές του απόδημου ελληνισμού (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη κλπ.).

Στις συλλογές αυτές, οι οποίες εμπλουτίζονται στο μέτρο του δυνατού με νέο περιεχόμενο, εντάχθηκαν τα περιοδικά που θα παρουσιαστούν στη συνέχεια, το περιοδικό *Μπουκέτο*, το οποίο κυκλοφόρησε στην Αθήνα από το 1924-1946 και το περιοδικό *Υδρία* (1973-1985), δίνοντας τη δυνατότητα άμεσης και απεριόριστης πρόσβασης στο ευρύ κοινό, συμβάλλοντας στην προώθηση της έρευνας και στην χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας στο χώρο της Νεοελληνικής Φιλολογίας. Όσον αφορά την επιλογή των περιοδικών, στην περίπτωση του *Μπουκέτου* έπαιξε ρόλο η ήδη προϋπάρχουσα ψηφιοποίηση που είχε πραγματοποιηθεί από τη Βιβλιοθήκη της Βουλής, η οποία μας διέθεσε το υλικό χωρίς περιορισμό, η ιστορική του αξία ως το πρώτο έντυπο του είδους στην Ελλάδα και η ανύπαρκτη σχεδόν μελέτη και καταγραφή των ελληνικών λαϊκών περιοδικών. Σημαντική υπήρξε και η συνεισφορά του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (ΕΛΙΑ) για όσα τεύχη δεν υπήρχαν στην ψηφιοποιημένη συλλογή. Η επιλογή της *Υδρίας* καθορίστηκε από το χαρακτηριστικό της εντοπιότητάς του, εφόσον κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στην Πάτρα, προσθέτοντας ένα ακόμη περιοδικό της πόλης μας στο ήδη ψηφιοποιημένο υλικό της συλλογής «Δανηλίζ»¹. Το περιοδικό αποτέλεσε το βασικό μέσο για να ακουστεί η φωνή των Πατρινών συγγραφέων και με τη μακρόχρονη και δυναμική παρουσία του συνέβαλλε στην πνευματική ανάπτυξη της Πάτρας και των υπολοίπων πόλεων, καθιστώντας φανερό το ρόλο που διαδραμάτισε η επαρχία στη διαμόρφωση και ανάπτυξη του επαρχιακού περιοδικού τύπου. Η ψηφιοποίηση, ευρετηρίαση και επεξεργασία του περιοδικού *Υδρία* αποτελεί μέρος της δράσης «Ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση ψηφιακών συλλογών» του προγράμματος “AthenaPlus : Access to cultural heritage networks for Europeana”. Αξίζει

να σημειωθεί ότι η άδεια των πνευματικών δικαιωμάτων καθώς και σημαντικός αριθμός αντιτύπων του περιοδικού παραχωρήθηκαν από τον εκδότη-διευθυντή Σωκράτη Λ. Σκαρτσή. Τα τεύχη που έλλειπαν, συμπληρώθηκαν από τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πατρών.

Περιοδικό Μπουκέτο

Η ευρετηρίαση που πραγματοποιήθηκε καλύπτει τα έτη 1924-1935 (1^η περίοδος). Το σύνολο των τευχών ανέρχεται στα 617, αριθμώντας 17.538 σελίδες που αντιστοιχούν σε περίπου 24.000 λήμματα.

Καθώς πρόκειται για ένα «λαϊκό» περιοδικό, το περιεχόμενό του καλύπτει ένα ευρύ πεδίο κειμενικής ύλης – εξ' ου και ο χαρακτηρισμός «ποικίλης ύλης» που έχει αποδοθεί σε αυτόν τον τύπο περιοδικών, και ο οποίος κάνει την εμφάνισή του την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η ύλη του περιλαμβάνει στην πλειονότητά της λογοτεχνικά κείμενα (ποίηση, πεζογραφία, θέατρο), άρθρα ιστορικού ενδιαφέροντος αλλά και ειδήσεις από την επικαιρότητα, κοσμικά νέα, συνεντεύξεις, βιογραφίες, απλές μορφές κειμένου (γνωμικά, παροιμίες, παραμύθια), επιστολές και άλλα. Η πολυποικιλότητα αυτή, αν και ιδιαίτερα ευχάριστη και ενδιαφέρουσα για τον αναγνώστη της εποχής, επιβαρύνει την ευρετηρίαση. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με την πρακτική που εφαρμόστηκε στο υπάρχον περιεχόμενο των συλλογών (Κοσμοπόλις, Πλειάς, Δανηλίζ), με την προσθήκη ωστόσο κάποιων πεδίων μεταδεδομένων, ώστε η επεξεργασία να αποδώσει τα μέγιστα αποτελέσματα.

Σημαντικό είναι να τονιστεί ωστόσο ότι, προς το παρόν, η ευρετηρίαση στο συγκεκριμένο περιοδικό δεν έχει ακολουθήσει την μέθοδο «εξώφυλλο-προς-εξώφυλλο» (cover to cover), δηλαδή δεν περιλαμβάνεται σε αυτή υλικό όπως διαφημίσεις, διαγωνισμοί, ανακοινώσεις κάθε είδους κ.ά. Η κύρια αιτία είναι πως βασίστηκε σε υπάρχον ευρετήριο, το οποίο εκπονήθηκε στο πλαίσιο μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, ο σκοπός της οποίας ήταν κατά κύριο λόγο φιλολογικός.

Η αναγραφή είναι σε επίπεδο τεκμηρίου (βάσει του τίτλου). Σε αντίθεση με τη μέθοδο που ακολουθήθηκε στο παρελθόν, σε περιπτώσεις όπου κρίναμε ότι το τεκμήριο μπορούσε να διαιρεθεί σε μικρότερες αυτόνομες μονάδες και υπήρχε προστιθέμενη αξία από τη διάσπαση αυτή, παρόλο που βρισκόταν υπό κοινό τίτλο, αποφασίσαμε να τα

χωρίσουμε. Αυτό κρίθηκε απαραίτητο για τα ποιητικά έργα – όχι όμως και για τα μικρά δημοσιεύματα χωρίς κανένα λογοτεχνικό ενδιαφέρον (π.χ. ανέκδοτα). Σκοπός μας ήταν η υποστήριξη μίας υψηλού επιπέδου δυνατότητας ανάκτησης πληροφορίας για το επιδιωκόμενο κοινό μας (ερευνητές Νεοελληνικής Φιλολογίας). Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι η σελίδα αλληλογραφίας των αναγνωστών («Καρτ ποστάλ») και η «Σελίς των παιδιών». Η «αυθαιρεσία» στην πρώτη περίπτωση αποφασίστηκε εφόσον έγινε η διαπίστωση ότι ανάμεσα σε ένα πλήθος απαντήσεων των συντακτών του περιοδικού προς τις επιστολές των αναγνωστών, υλικό χωρίς λογοτεχνική ή ιστορική αξία, υπήρχαν δημοσιευμένα κείμενα –κυρίως ποιήματα- νέων δημιουργών που έμελλε στην πορεία να αναγνωριστούν, ή αξιοσημείωτες μεταφράσεις ξένων ποιητών. Προκειμένου να μην χαθεί αυτή η σημαντική πληροφορία, έχουν γίνει χωριστές αναγραφές για το δημοσίευμα (ποίημα) και τη στήλη ως όλον. Στην προκειμένη περίπτωση, μας εξυπηρετεί πολύ η χρονική απόκλιση από την περίοδο δημοσίευσης, καθώς η λογοτεχνική ιστορία έχει ήδη αναδείξει τα πρόσωπα που έκρινε, λιγότερο ή περισσότερο, αξιομνημόνευτα.

Περιοδικό *Υδρία*

Η *Υδρία* είναι ένα επαρχιακό λογοτεχνικό περιοδικό που κυκλοφόρησε στην Πάτρα από τον Φεβρουάριο του 1973 μέχρι τον Ιούλιο του 1985. Η *Μικρή Υδρία*, λογοτεχνικό παράρτημα της *Υδρίας*, κυκλοφορεί μαζί της από το 1981 (τχ. 33-34), καλύπτοντας συνολικά 3 τεύχη, ενώ παρόμοιο ρόλο επιτελεί και το ειδικό ένθετο *Όστρακα*.

Μια από τις βασικές επιδιώξεις του περιοδικού είναι η ανάδειξη της ποίησης, η μελέτη της ελληνικής γλώσσας και η όσο το δυνατόν πληρέστερη εκμάθηση των κυριότερων σταθμών της γλωσσικής εξέλιξης μέσω της λογοτεχνίας. Στο πλαίσιο αυτό, δημιουργούνται τακτικές στήλες, όπως «Η μελέτη ποίησης», «Η μελέτη γλώσσας ποίησης και γραφής», «Μνήμες», «Ανθολογία», «Προτάσεις για το δημοτικό τραγούδι» κ.ά., όπου ανθολογούνται κείμενα αρχαίων συγγραφέων, βυζαντινή ποίηση, ψαλμοί και ύμνοι, δημοτικό τραγούδι, νεοελληνική ποίηση, και μελέτες-αναλύσεις για την ελληνική γλώσσα και το δημοτικό τραγούδι. Η ποίηση, πρωτότυπη και μεταφρασμένη, καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της ύλης του περιοδικού.

Για την ευρετηρίαση του περιοδικού, που καλύπτει την περίοδο 1973-1985, σύνολο 54 τευχών και αριθμό λημμάτων 3.000, τηρήθηκαν οι ίδιοι κανόνες που εφαρμόστηκαν στην περίπτωση του *Μπουκέτου*, προσαρμοσμένοι στις ιδιαιτερότητες της *Υδρίας*. Από κοινού με την ευρετηρίαση των κειμένων, ευρετηριάστηκαν οι εικόνες, τα συνοδευτικά βιβλία που κυκλοφορούσαν μαζί με το περιοδικό (όσα υπήρξαν διαθέσιμα), τα ένθετα *Μικρή Υδρία* και *Όστρακα*, σχέδια/σκίτσα, φωτογραφίες και διαφημίσεις που φιλοξενήθηκαν στο περιοδικό, ακολουθώντας τη μέθοδο «εξώφυλλο προς εξώφυλλο». Ειδικότερα, τα ένθετα *Μικρή Υδρία* και *Όστρακα*, όπως και τα συνοδευτικά βιβλία, δεν θεωρήθηκαν ξεχωριστοί τίτλοι περιοδικών, αλλά ενσωματώθηκαν στο σώμα του περιοδικού ως χωριστές ενότητες, καθώς αναφέρονται ως παράρτημα της *Υδρίας* και κυκλοφορούν μαζί της.

Στην ευρετηρίαση, διατηρήθηκαν βασικές αρχές της καταλογογράφησης, όπως για παράδειγμα ότι τα μεταδεδομένα αποδίδονται ακριβώς όπως εμφανίζονται στο τεκμήριο, εκτός από τον τονισμό και τη χρήση κεφαλαίων. Συγκεκριμένα:

- Διατηρούνται τα σημεία στίξης, δεν χρησιμοποιείται όμως τελεία στο τέλος.
- Η ορθογραφία του πρωτοτύπου διατηρείται. Σε περίπτωση λαθών, χρησιμοποιείται ο όρος [sic].

Τα πεδία βιβλιογραφικής περιγραφής που επιλέχθηκαν είναι:

1. **Τόμος** [πηγή] («Έτος» για το *Μπουκέτο*, «παράρτημα» για την *Υδρία*)
2. **Τεύχος** [πηγή]
3. **Ημερομηνία έκδοσης** [ημερομηνία]
4. **Τίτλος** [τίτλος]. Ο υπότιτλος προστίθεται στο ίδιο πεδίο, διαχωρίζεται όμως από τον τίτλο με άνω κάτω τελεία. Επίσης, όπου δεν υπάρχει τίτλος, χρησιμοποιείται ο όρος [άτιτλο].
5. **Στήλη** [κάλυψη]. Στα άρθρα του «Μπουκέτου», εκτός των κυρίων τίτλων, εμφανίζεται ένας υπέρτιτλος, που ενίοτε επεξηγεί το κείμενο που ακολουθεί ή χρησιμεύει για να ομαδοποιεί τα δημοσιεύματα (εν είδει στήλης). Γι' αυτή την πληροφορία, η οποία κρίθηκε επίσης χρήσιμη, δημιουργήθηκε ένα νέο πεδίο, το οποίο ονομάστηκε «στήλη», χωρίς να εμπίπτει πάντα αυστηρά στην κατηγορία αυτή.

6. **Σχόλια** [περιγραφή]. Στο πεδίο αυτό γίνεται χρήση της φυσικής γλώσσας.
7. **Λέξεις-κλειδιά** [θέμα]. Χρησιμοποιήθηκαν λέξεις-κλειδιά που δίνουν την ελάχιστη πληροφόρηση για το περιεχόμενο των μη λογοτεχνικών κειμένων, κυρίως άρθρων ιστορικού ενδιαφέροντος ή σύγχρονης ενημέρωσης, μελέτες, δοκίμια. Οι όροι αυτοί δεν είναι ελεγχόμενοι, αλλά τηρούνται κάποιοι ελάχιστοι κανόνες, όπως για παράδειγμα ότι τα ξενόγλωσσα ονόματα δίνονται με το λατινικό αλφάβητο, χρησιμοποιείται ο πληθυντικός για τα αριθμητά ουσιαστικά κ.ο.κ.
8. **Είδος κειμένου** [τύπος] (δοκίμιο, ποίημα, διήγημα, μελέτη κτλ.)
9. **Όνομα** [δημιουργός]. Περιλαμβάνει το όνομα του συγγραφέα ή/και του μεταφραστή, επιμελητή, ανθολόγου, όπως ακριβώς αναγράφεται στο δημοσίευμα (ελληνικοί ή λατινικοί χαρακτήρες).
10. **Σελιδαρίθμηση.**
11. **Καθιέρωση ονομάτων** [θέμα]. Χρήση ελεγχόμενου λεξιλογίου.

Στη δημιουργία των ευρετηρίων των περιοδικών *Μπουκέτο* και *Υδρία* κρίναμε ιδιαίτερης σημασίας τη χρήση ελεγχόμενου λεξιλογίου στην περίπτωση των ονομάτων². Το ζήτημα της αναγραφής του ονόματος των συγγραφέων αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στην ευρετηρίαση του ελληνικού περιοδικού τύπου, τόσο λόγω του συστήματος γραφής που χρησιμοποιείται (ελληνικό αλφάβητο) όσο και της ασυνέπειας των περιοδικών στη χρήση των ονομάτων³. Ακολουθώντας τους κανόνες που επιβλήθηκαν εξ αρχής, διατηρήσαμε την αναγραφή του ονόματος του συγγραφέα-συντάκτη, όπως ο ίδιος υπογράφει ή όπως αποδίδεται από το περιοδικό. Έτσι, στις περιπτώσεις των ξένων ονομάτων, συμβαίνει ένας συγγραφέας να εμφανίζεται με αρκετές παραλλαγές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Γάλλος συγγραφέας Michel Provins, ο οποίος εμφανίζεται ως *Μισέλ Προβέν*, *Μ. Προβένς*, *Μισέλ Προβένς*, *Μισέλ Πρεβένς*, *Michel Provins*. Κάτι ανάλογο ισχύει και για τα ελληνικά ονόματα: *Στ. Δάφνης*, *Στέφ. Δάφνης*, *Στέφανος Δάφνης*, *Στ. Δ.* και *Ο Παληός*. Η τελευταία αυτή υπογραφή θίγει το ζήτημα των ψευδωνύμων, προσφιλής συνήθεια των Ελλήνων συγγραφέων και δημοσιογράφων της εποχής, η οποία καθιστά την καθιέρωση επιτακτική ανάγκη. Δεύτερη αιτία, όπως φάνηκε στο πρώτο παράδειγμα, είναι η ταύτιση των ξένων

συγγραφέων, η οποία δυστυχώς, σε πλήθος περιπτώσεων, αποδείχτηκε αδύνατη. Οτιδήποτε προστίθεται από τον ευρετηριαστή τίθεται σε αγκύλες.

Είναι σημαντικό για μια ευρετηρίαση να μπορεί να προσφέρει ομοιόμορφα σημεία πρόσβασης, συνοχή και όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ομαδοποίηση των αποτελεσμάτων της αναζητούμενης πληροφορίας. Στην παρούσα επεξεργασία, έγινε η προσπάθεια να μειωθούν οι ελλείψεις που παρατηρήθηκαν στα ήδη υπάρχοντα περιοδικά των συλλογών – κυρίως λόγω της μη καθιέρωσης.

Η δεύτερη καινοτομία ως προς τη μέθοδο της ευρετηρίασης των δύο περιοδικών ήταν η χρήση σχολίων. Το πεδίο αυτό προχωρεί ένα βήμα περισσότερο από την απλή καταγραφή των βιβλιογραφικών δεδομένων, ερευνώντας ακόμη και σχέσεις εξωκειμενικές. Στα σχόλια αναφέρονται διορθώσεις στο δημοσιευμένο κείμενο ή και άλλες πληροφορίες γι' αυτό, τις οποίες παρέχει το ίδιο το περιοδικό σε άλλες σελίδες του⁴, καθώς και στοιχεία για την εικονογράφηση. Επίσης, έχουμε περιλάβει πληροφορίες που αφορούν το «κείμενο-πηγή», όπως τον τίτλο του πρωτότυπου έργου και τα ψευδώνυμα των συγγραφέων. Η βοήθεια του Διαδικτύου για την αναζήτηση των επιπλέον στοιχείων στάθηκε σημαντική και στηριχτήκαμε κυρίως σε αυτή. Έτσι, δίνεται για παράδειγμα η δυνατότητα να παρέχουμε στον ερευνητή τον απευθείας σύνδεσμο προς το πλήρες κείμενο ενός ποιήματος στην πρωτότυπη γλώσσα, ή προς κάποιο δημοσίευμα που αφορά το υλικό μας.

Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν, τα εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε κατά την ευρετηρίαση των περιοδικών βοηθούν ώστε ο φιλόλογος-ερευνητής να ωφεληθεί όσο το δυνατόν περισσότερο από τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας. Είναι σημαντικό ο ευρετηριαστής να λειτουργήσει ως επιμελητής, όχι απλώς καταγράφοντας τα περιγραφικά μεταδεδομένα, αλλά ερευνώντας και παρεμβαίνοντας κριτικά σε αυτά.

¹ Η συλλογή «Δανηλίδα» της ΒΚΠ περιλαμβάνει περιοδικά της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πατρών των τελών του 19^{ου} και αρχών του 20ού αιώνα. Πρόκειται για περιοδικά που εκδίδονταν στην Πάτρα, αλλά και σε άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας.

² Με τον όρο «ελεγχόμενο λεξιλόγιο», για τους μη εξοικειωμένους με την βιβλιοθηκονομική ορολογία, εννοούμε το λεξιλόγιο που αντλεί το περιεχόμενό του από λίστες καθιερωμένων όρων και ονομάτων, όπως είναι οι θησαυροί και οι κατάλογοι θεματικών επικεφαλίδων και καθιερωμένων ονομάτων των βιβλιοθηκών.

³ Το ζήτημα της πολυγλωσσίας στα μεταδεδομένα των ψηφιακών συλλογών και του δαιδάλου του μεταγραμματισμού είναι γνωστό στο χώρο των ψηφιακών βιβλιοθηκών και στις διάφορες προσπάθειες συλλογής και διάθεσης του πολιτισμικού αποθέματος της Ευρώπης (Βλ. για παράδειγμα http://hopewiki.socialhistoryportal.org/index.php/Semantic_Model:_Supporting_Multilingual_Description)

⁴ Για παράδειγμα, η λανθασμένη αναγραφή του ονόματος του μεταφραστή διορθώνεται με σημείωση του περιοδικού σε επόμενο τεύχος.